

VĚTA, VÝPOVĚĎ

(SYNTAX)

Mgr. Věra Krejzová

SKLADBA (= SYNTAX)

- nauka o mluvnické a významové stavbě věty a souvětí, o výstavbě souvislých textů
- **klasická syntax** - popisuje syntaktické vztahy, charakterizuje větné členy, věty a souvětí
- **valenční syntax** - zkoumá proces tvoření věty, schopnost slov vázat na sebe určité výrazy (=valence)
- **textová syntax** - zkoumá syntaktické prostředky výstavby souvislých textů

ZÁKLADNÍ POJMY

VĚTA

- Věta je vyjádření myšlenky pomocí slov. Je ukončena pauzou nebo změnou výšky hlasu. Graficky začíná velkým písmenem a končí tečkou, otazníkem nebo vykřičníkem.

VÝPOVĚĎ

- Výpověď je věta užitá v určité situaci.

VĚTA JEDNODUCHÁ

- Věta jednoduchá vyjadřuje jednu myšlenku.
- Venku prší.
Kolem našeho domu projelo červené sportovní auto.

SOUVĚTÍ

- Souvětí je celek, který vyjadřuje více myšlenek nebo jednu složitou myšlenku.
- Koupil jsem si nové pastelky, abych ten obrázek mohl dokončit.
Nevíš, kdo bude mít dnes příspěvek?

VĚTNÝ ČLEN

- Větný člen je nejmenší část věty.

VĚTA

- základní jednotka jazykového systému
- vyjádřená myšlenka, která má ustálenou podobu:
  - **významovou** (věcně obsahovou) - věta musí dávat smysl
  - **gramatickou** - slova ve větě jsou svázaná syntaktickými vztahy - musí spolu gramaticky souviset (*Letadla přiletět včasny.*)
  - **zvukovou** - uzavřený, ustálený zvukový celek - intonace
  - **grafickou** - velké písmeno na začátku, interpunkce na konci
- stejný obsah může být vyjádřený různou formou:
  - *Prodával své zboží a usmíval se. - Při prodeji svého zboží se usmíval. - Prodávaje své zboží, usmíval se. - Když prodával své zboží, usmíval se.*

VĚTNÁ VÝPOVĚĎ

- jednotka sdělení, komunikace
- věta vyjádřená v konkrétní komunikační situaci
- výpověď **větná** a **nevětná** (*Bylo pěkné počasí. Nádherné! Ticho!*)
- má stránku:
  - **obsahovou**(významovou) - vypovídá o něčem ze skutečnosti
  - **modální** - oznámení, rozkaz, přání
  - **gramatickou** - vyjádřená jako VJ, S (věta jednoduchá, souvětí)
- různé komunikační situace: Řeknu vše tvým rodičům.
(oznámení, výhrůžka i nabídka)

PROMLUVA

- skládá se z jedné či více výpovědí
- je to část řeči, kterou jeden mluvčí reaguje na určitý podnět (např. na otázku) druhého mluvčího
- po zvukové stránce je členěna větným přízvukem a intonací
- rozsah promluvy je různý:
  - pouhé citoslovce, částice, jedno slovo (Ach, fuj. Ano. Ovšem. Ne. Kdepak!)
  - celá věta (Dnes venku svítí krásně slunce.)
  - dialog (- Máte se dobře? – Ani ne, dnes mě bolí hlava.)

DRUHY VĚT

- podle postoje mluvčího ke skutečnosti
- podle složitosti obsahu věty
- podle členitosti

DRUHÝ VĚT

podle postoje mluvčího ke skutečnosti

DRUHY VĚT PODLE POSTOJE MLUVČÍHO KE SKUTEČNOSTI

MODALITA

Modalita věty vyjadřuje **postoj** mluvčího k výpovědi.

Rozlišujeme věty:

- **oznamovací** (enunciativní, konstatační)
- **tázací** (interrogativní)
- **rozkazovací** (imperativní)
- **přací** (deziderativní, optativní)
- **zvolací**

Modalitu věty rozpoznáme podle:

- **způsobu užitého slovesa a slovosledu**
- v mluvené řeči má navíc každý druh věty jinou **intonaci**
- grafické podobě se druhy vět odlišují **interpunkčními znaménky** (tečka, otazník, vykřičník)

Součástí **postojové modality** je také vyjádření, zda postoj mluvčího k obsahu věty je **kladný** nebo **záporný** (větný zápor).

Oznamovací věta

- funkce: oznamujeme novou informaci, popisujeme situaci, vypravujeme
- končí tečkou
  - *Půjdeme do divadla.*
  - *Náš pes dnes pořádně prohnal sousedovu kočku.*
  - *Sníh je bílý.*

Tázací věta

- funkce: ptáme se, zjišťujeme informace.
- končí otazníkem
- **druhy :**
  - **zjišťovací** - mluvčí požaduje potvrzení nebo popření dotazované skutečnosti, odpovědí je ano nebo ne
    - *Dostal syn k narozeninám míč? Chtěl by ses zúčastnit?*
  - **vylučovací** (disjunktivní) - mluvčí dává adresátovi vybrat ze dvou nebo více možností
    - *Dostal syn k narozeninám míč, nebo hokejku? Chtěl by ses zúčastnit dnešního večírku, zítřejšího nebo obou?*
  - **doplňovací** - mluvčí požaduje rozšíření svých informací o neznámou skutečnost, odpověď vyžaduje celou větu
    - *Kdo měl včera narozeniny? Kdo by se chtěl zúčastnit?*
  - **řečnická** - slouží k motivaci a nabuzení zájmu adresáta, nečekáme na ni odpověď
    - *Mohl jsem snad odmítnout účast?*

Rozkazovací věta

- funkce: mluvčí požaduje, aby se adresát zachoval určitým způsobem (povel, rozkaz, zákaz, pobídka)
- končí tečkou nebo vykřičníkem (silný důraz nebo emoce)
  - *Napiš si úkol.- Napiš konečně ten úkol!*
  - *Zastavte.- Zastavit!*

Přací věta

- funkce: vyjadřuje přání a touhy
- končí vykřičníkem
- začíná většinou částicí ***ať, kéž, necht'***
  - *Ať se daří!*
  - *Kéž by přišel!*
  - *Necht' se stane vůle boží!*

Zvolací věta

- funkce: vyjadřuje emoce- citový stav, pocity, překvapení
- končí vykřičníkem, někdy bývá připojen i otazník
- má zvláštní postavení, protože může být původem větou jakéhokoliv druhu
  - *Jaká krása!*
  - *Takové překvapení!*
  - *Dnes je nádherně!* (původem věta oznamovací)
  - *To jste nevěděli dřív!?* (původem věta tázací)

DRUHY VĚT PODLE SLOŽITOSTI OBSAHU

VĚTA JEDNODUCHÁ

- vyjadřuje jen jednu myšlenku
- má jen jednu základní skladebnou dvojici, jeden přísudek, jeden určitý slovesný tvar

SOUVĚTÍ

- spojuje v jeden celek více myšlenek, několik vět jednoduchých spojených syntaktickými vztahy
- **souvětí souřadné (SS)** - více základních myšlenek, doplněných vedlejšími informacemi (dvě a více vět hlavních(VH) - několik vět vedlejších (VV)
- **souvětí podřadné (SP)**- 1 základní myšlenka, rozvitá o doplňující informace (1 VH-více VV)

VĚTA HLAVNÍ (VH, HV, H)

- je věta řídící
- je mluvnicky nezávislá, může stát sama o sobě
- vyjadřuje svou vlastní myšlenku
- nelze se na ni zeptat
- *Vstoupil do (VH), odložil klíče(VH), ale na kabát zapomněl (VH).*
(VH, VH, ale VH)

Významové poměry mezi větami hlavními

- **slučovací: (+)** čárka bez spojky, *a, i, ani, nebo, také, též, ani - ani, hned - hned, jednak - jednak, napřed - potom*
- **stupňovací: (┘)** (*ba, ba - i, ba - ani, nejen - ale, nejen - i, nejen - nýbrž, dokonce, (nejen) – ale i*; ve stupňovacím významu se často používají i slučovací spojky, v takovém případě se před nimi píše čárka (tedy přidáním čárky se možnosti uvedené později zdůrazňují)
- **odporovací: (x)** *ale, však, avšak, (sice) – ale, nýbrž, leč, jenže*
- **vylučovací: (v)** *nebo, anebo, buď – nebo, buď - anebo, či*
- **příčinný (důvodový): (→)** *neboť, vždyť, totiž*
- **důsledkový: (←)** *proto, a proto, tedy, a tedy, tudíž, a tak*

VĚTA VEDLEJŠÍ (VV, V)

- závisí mluvnicky i významově na jiné větě (VH nebo VV)
- nemůže stát samostatně, není obsahově úplná
- lze se na ni zeptat pomocí věty řídicí
- *Vstoupil do bytu(VH), v němž se cítil bezpečně (VV).*
(VH – v němž VV)
- *Nechal odjet autobus(1VH), když uviděl dobíhat kamarádku(2VV -proč?), se kterou se už dlouho neviděl(3VV -jakou?).*
1VH → 2VV → 3VV řídicí → závislá řídicí → závislá

Vedlejší věty podle způsobu připojení

- **spojkové** - uvozují se podřadící spojkou (*že, když, protože, jestli, ačkoli...*)
- **vztažné** (relativní), uvozují se **vztažným zájmenem** (*kdo, co, jaký ...*) nebo **vztažným příslovcem** (*kdy, kde, kam, odkud...*)

DRUHY VĚT VEDLEJŠÍCH

- **podmětná** (*Kdo je osel, nechť se přihlásí.*)
- **přísudková** (*Jsem, kdo jsem. Dědeček je z těch, kdo se nemýlí.*)
- **přívlastková** (*Přišel muž, kterého neznám.*)
- **předmětná** (*Koupil to, co potřeboval.*)
- **přísllovečná**
  - **místní** (*Je to tam, kde to má být.*)
  - **časová** (*Když spadl, zlomil si nohu.*)
  - **podmínková** (*Jestliže květiny nebudeme zalévat, zvadnou.*)
  - **způsobová** (*Jak si usteleš, tak si lehneš.*)
  - **měrová** (*Vyčerpaní hráči usnuli tak tvrdě, že je nebylo možno vzbudit.*)
  - **příčinná** (*Protože se narodila malá Bára, jdeme gratulovat.*)
  - **účelová** (*Oblékl jsem se velmi teple, abych nenachladl.*)
  - **přípustková** (*Šel tam, přestože se to nesmí.*)
- **doplňková** - zároveň na slovese i podstatném jménu (*Jsá kryt nízkými keři, plížil se Vinnetou k ohni. Našli jsme Petru, jak leží na lehátku.*)

DRUHY VĚT VEDLEJŠÍCH

spojovací výrazy

- podmětná - *že, aby, kdo, co*
- přísudková - *jako, jak, jaký, ten*
- předmětná - *že, aby, jak, pádové otázky (kromě 1. a 5. pádu)*
- přívlastková - *který, jenž, jehož, že*
- doplňková - *jak, jako, jaký, kterak*
- příslovečná
  - místní - *kde, kam, odkud*
  - časová - *když, až, jakmile, než*
  - způsobová - *tak, jak*
  - příčinná - *protože, jelikož, že*
  - účelová - *aby*
  - podmínková - *kdyby, jestliže, -li*
  - přípustková - *ač, ačkoli, třebaže, přestože, i když*

VĚTY PODLE ČLENITOSTI

Věta dvojčlenná

- Je běžná věta, která má **podmět - Po** (i když někdy nevyjádřený) a **přísudek - Př**, má tedy základní skladební dvojici
  - Lze ji rozdělit na část **podmětovou** a **přísudkovou**.
- Příklady:
- *Náš doktor pacientovi odebíral krev.* Podmětem je *doktor*, přísudkem *odebíral*.
  - *Máme hodně úkolů.* Podmět je *my*, které ale není výslovně vyjádřeno, přísudkem je *máme*.

Věta jednočlenná

- Je věta, která **má pouze přísudek**, nemá vůbec podmět (vyjádřený ani nevyjádřený).
- Často označuje:
  - **atmosférické jevy**: *Prší. Blýskalo se. Mrzlo. Silně fouká.*
  - **tělesné stavy**: *Píchá mě v boku. Bolí mě v krku.*
(**Pozor, ale ne Bolí mě hlava.** Zde je podmět *hlava* a přísudek *bolí.*)
  - **duševní stavy**: *Je mi smutno. Stýská se mi.*

Věta jednočlenná slovesná

- ***základním větným členem*** může být:
- sloveso v **určitém** tvaru (*Zebe mě. Vyhládlo jim.*)
- sloveso v neurčitém tvaru (*Mít tak o deset kilo méně! Petr, a lhát? Mlčet!*)

Věta jednočlenná jmenná - neslovesná

základním větným členem může být výraz neslovesný:

- podstatné jméno - **substantivní** (*Hlavní nádraží*)
- přídavné jméno - **adjektivní** (*Na pohled trochu křiklavé*)
- příslovce - **příslovečná** (*Moc špatně*)
- citoslovce - **citoslovečná** (*Fuj*)
- částice - **částicová** (*Ano*)

Větný ekvivalent

- Nemá ani podmět, ani přísudek. Často bývá v základu vyjádřen:
- **infinitivem:** *Stát! Nevstupovat! Nefotit!*
- **podstatným jménem:** *Harry Potter a tajemná komnata. Ovoce a zelenina. Lenko!*
- **přídavným jménem:** *Skvělé! Takové překvapení!*
- **příslovcem:** *Jasně. Rychle! Dobře. Proč? Kdy?*
- **částicí:** *Ano. Ne, ne. Kéž by! Snad.*
- **citoslovcem:** *Pšt. Hmm. Au! Jé!*